

Gulyás Miklós

ÉRETTSÉGIEIM ÉS MÁS EMLÉKEK

Előszó

Emlékiratok mindig valótlanok, mert öregemberek írják, és a későbbi tapasztalatokkal helyesbítik a megtörténeteket. Számításból vagy szenilitásból.

Érettségieimet ugyanabban az iskolában végeztem. Az óbudai Árpád gimnáziumban, egy hagyományok nélküli külvárosi iskolában, amely a nagyenyedivel, a piaristákkal, a fásorival össze se hasonlítható. A jó nevű iskolákba is jártak hozzánk hasonló átlagos felfogóképességgel bíró diákok, ott se lett mindenki Kőrösi Csoma vagy Neumann János. Először 1918-ban a világháború végén, másodszor 1956-ban a forradalmi év tavaszán tettem le érettségi vizsgáimat. A hinduk reinkarnáció által újraszületnek, és akinek karmája nem volt kielégítő, Óbudára kényszerítette vissza az istenek ítélete.

Az első érettségim

1902-ben megszületett a Budapesti III. Kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium, és így hívták 1926-ig, amikor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 11514/1920 v. sz. rendeletével megengedte, hogy az iskola címébe az Óbudán honalapító Árpád fejedelem nevét vehesse fel.

Kezdem a pedellusunkkal, Szentessy bácsival. A lépcsőház alján állította fel kis asztalát, amelyen a mákos és sós kalácsok sorakoztak, nála vásároltuk a tankönyveket is. Csak a pedellus volt bácsi.

Morvay Győző nem volt bácsi. Az igazgató urat hívták így. Mert a lakása az iskolában volt, mindannyian hallhattuk hisztérikus felesége szüntelen süvítését... A tudást nem érdeklő társaink Morvayt – nem igaztalanul, de egyoldalúan – zárkóztatnak és barátságtalannak tartották. De aki óráit figyelemmel kísérte, az vén fejjel is emlékezhetett okos gondolataira. Felejthetetlen előadásait kizárólag az érettségiző évfolyamnak tartotta.

Iskolánk első és az elmúlt száz év legjobb igazgatója volt. Nagyszerű, modern pedagógus volt. Latin olvasókönyvét a Liber Sextit Magyarország legtöbb gimnáziumában használták. Amikor leérettségiztünk, szívesen utánoztuk Morvait: „A filozófia a tudományok tudománya, a tudományok koronája.”

Morvay Győző szüntelenül nógatott bennünket a sportolásra is, a Schmidt-kastélynál futballoztunk, és versenyt futottunk.

Dr. Morvay Győző majdnem egy negyed századot volt Óbuda első gimnáziumának első igazgatója (ebből nyolc évet az enyém). Történelmi városunk haldoklóban volt, sorsa már régen megpecsételődött, és 1902-ben Óbuda már csak az

[...]

[...]

könyvet írt. Az osztály egyik építésze, akinek emberisége, csendessége teszi kedvenc osztálytársammá, talán mert olyan szerettem volna lenni. Ő az egyetlen, aki Tarkovszkij *Rubljovjáról* mesélt, meg reformkorunkról. Csalt nekem a biológia-vizsgán, és kényszerített, hogy bemutatkozzam a szentendrei ferences atyáknak. Akarom hinni, hogy minden osztályban Soprontól Marosvásárhelyig, Zalaegerszegtől Érsekújvárig volt egy ilyen csendes 1938-ban született remete.

Egy könyvtáros lett Svédországban, egy meg kottákat és lemezeket árul a Petőfi Sándor utcában.

Kommunista világ volt, tehát a Teremtővel való viszonyunk nem volt beszéd-téma, de az öröklött vallások befolyásolták kultúránkat. Néhány kivétellel papisták voltunk. Misére jártunk, ministráltunk. Néhányan falusi görögkeletiek voltunk, és egyikünk, apja kezét fogva ment a Dévai Bíró Mátyás téri evangélikus templomba. A reformátusokra a magyarórákon kóstoltunk bele, de mint biológiai személyek ismeretlenek, mint a moszlimok vagy a buddhisták.

Az osztályban volt egy zsidó is. Tulajdonképpen szóra sem érdemes. Olyan álmodozó, lógok a szeren típus, félt mindenféle stréberségtől, kerülte a konfliktusokat, alkalmazkodott. Róla tulajdonképpen nincs mit mondanom, de mint szociális jelenség és statisztikai jogsalony, mégis említésre méltó. Ez az egy zsidó a társaság három százalékát tette ki.

Az Árpád gimnázium története tulajdonképpen zsidó, mert a zsidó tanítványok százalékszámát a Monarchia utolsó évtizedében és a Trianon után 26 és 35 százalék között mozgott. Később 1926 és 1938 között 10 és 20 százalék között. 1939-től 1942-ig 9,6 százalékról 5,6 százalékra csökkent. Pfisterer Miklós, angol-tanárunk 1944-ben a tanári szoba ablakánál figyelte a kollégák arcát, „mikor oda-lent barbár dübörgéssel rohantak a német harckocsik – a hazaféltő magyarok arca hófehér, a hazaárulóké kivörösödött a baromi örömtől. És a tankok folytatása: érettségi írásbelin felügyelni, mikor a dolgozatok és a kétségbeesett piszkozatok fölé – sárga-csillogos diákok hajtották fejüket!”

CSEOÓRI SÁNDOR

Gottlieb Miklós első és utolsó irodalmi sikere.*

A zsidót Gottlieb Miklósnak hívták. Rajtam kívül mindenki szerette. Nevét az érettségi előtt néhány hónappal szégyellni kezdte, és felvett egy a háttéréhez nem illő pszeudonimát.

Tudtuk, hogy művészi ambíciói voltak. Verseket írt magában, de leggyakrabban közösen. Sőt, egy színdarab írásában is segédkezett. De egy kivétellel minden „műve” eltűnt. Eldobta? Elégette? A Csontos ellopta?

* Gottlieb Miklós művét korabeli formájában és helyesírással közöljük (a szerk.)

Gottliebot már-már elfelejtettem, vagy megtagadtam, de nemrégén megkért, hogy van-e kedvem négy szemközti találkozni vele. Kicsit furcsállottam is, hogy éppen hozzám volt mondanivalója, aki tudni sem akart róla.

– Emlékszel rám?

Nem akartam hazudni, és igennel válaszoltam.

– Arra is emlékszel, amikor 1955-ben az igazgató úr, akarom mondani, elvtárs, leküldött valakit, hogy az osztály is hallja, hogy én nyertem meg a gimnázium irodalmi versenyét, és visszaadta a kockás papíron írógépen írt dolgozatomat. (Óbudai pincénkben megtaláltam az esszét. Sikerem jelentőségét nemcsak az csökkentti, hogy nem lettem ténylegesen első, mert az első díjat nem osztották ki, de azt sem tudom, ki lett a harmadik, vagy a „futottak még”. Azt is el tudom képzelni, hogy én voltam a verseny egyetlen résztvevője. Nem tudom, kik ültek a bíráló bizottságban, csak abban vagyok biztos, hogy **Eörsi István** nem. Akkor már ő nem tanított az Árpádban.

A dolgozat utolsó két-három sora sajnos elveszett, de becsületszavamra mondom, nem tüntettem el szándékosan, mintha valami szégyellnivaló állt volna ott. Hazudhattam volna két sort, de vállalom az esetleges gonoszkodásokat. Tudod, (Gulyás) Miklós, te egy befolyásos ember vagy, tudom, hogy nem szeretted, és hidd el, hogy nehezemre esett épp téged megkérni, hogy szerezz a *Látónál* nekem protekciót. A szerkesztők különben is jobban szeretnek téged, mint megérdemelnéd.

– Mi a fenének akarod a dolgozatod publikálni?

– Emlékszel a latinórákra, amikor a Gombár a vásári kikiáltókat utánozta? Jöjjenek be a sátorba, mert itt láthatók Julius Ceasar koponyái harminc-, negyven- és ötvenéves korában. Legyen ez a bevezetés. Érti, aki érti.

– Te mindent megkaptál az életben, én meg ismeretlenségben fogok meghalni, és én úgy szeretném nevemet kinyomatva látni. Írta: Gottlieb Miklós.

– De itt nemcsak hiúságról van szó, hanem arról is, hogy a mafla Gottlieb Miklóst szinte eltagadja az álneves jogutód, mint ahogy ezer és ezer kortársam elhallgatja, hogy például besúgó volt. Dolgozatomat 17 éves koromban írtam, a 25 éves Csoóri Sándorról szolt. Ki tudja, talán én voltam az első, aki írt róla. Mért ne közölhetne a *Látó* egy korhű dolgozatot, amelyet nem is olyan régen szégyelltem volna publikálni, ma már szinte kötelességemnek érzem, hogy kiadásáért harcoljak is. Gottlieb a teljességhez szükséges. Próbáld meg lefizetni a szerkesztő urakat. Mondd el nekik, hogy nem vagyok a kedvenced, de van valami közünk egymáshoz. Mondd el nekik, hogy dolgozatom idején Láng Zsolt és KAF még meg sem született, és Vida szülei még nem is tudtak egymásról.

Ezt a több mint ötven éve írt dolgozatom legkisebb megváltoztatását családnak – az olvasók becsapásának – tartanám, ezért szerkesztőimnek megtiltom a legkisebb helyesírási hibák javítását is. Pontosabban csak az ékezetek javítását engedem meg, mert az akkori hibákat leginkább írógépem tökéletlensége okozta. Továbbá megengedem, hogy a programot és az utánát csak egy m-mel illetve egy n-nel írja a *Látó*, és nem kettővel, mint én ötvenhárom éve. Csoóri-esszém kurió-

zum, legalábbis nekem. Hány 16 éves gimnazista írt egy húszegynéhány éves költő első kötetéről dolgozatot? Petőfi Sándor ebben a korban már híres költő volt, de abban se vagyok biztos, hogy egy pápai vagy pesti diák írt volna róla. Miklós, bocsájtod meg, hogy dolgozatom világképe a magyar, a háborút átélte és a kommunista időkben nevelkedett Gottlieb Miklósé, és nem a nagyképű svéd, a nyugati világban élő könyvtáros és család- és nagyapa Gulyás Miklósé.

Gottliebot átöleltem és átéreztem: Megbocsájtok, de ne kívánd, hogy szereselek is. Megpróbállak segíteni, de nem vagyok biztos, hogy a *Látó* igényes szerkesztői nem tartják-e Óbudát és az öntelt Gottliebot provinciális témának.

Gottlieb folytatta:

– Csoóri Sándornak mondtam egyszer, hogy én fedeztem fel. De ahelyett, hogy mélyen meghajolva megköszönte volna tettem, és Bajza Józseffel hasonlított volna össze, egyetlen szóval kommentálta: MAGADNAK.

– **Eörsi** nem volt a tanárunk, csak az irodalmi szakkörben volt vele kapcsolatosunk. Abban az időben a régmúlt idők angol és amerikai költészete volt a mániája. Főleg Shelleyre emlékezem, az *Óda a nyugati szélhezre*. (Szabó Lőrincet megkérdezték, hogy melyik a legszebb magyar vers, amire azt válaszolta, hogy az *Óda a nyugati szélhez* Tóth Árpád fordításában. Ez az anekdota sok által ismert, de sokan Babits Mihályt vélik válaszdónak.)

Mi köze van ennek **Eörsihez**? Korábban biztos voltam, ma már nem bízok annyira magamban, hogy a fent említett anekdotát **Eörsi** nem csak ismerte, de dából Tóth Árpád (Szabó Lőrinc vagy Babits Mihály) bosszantására a verset újra lefordította. Mint Arany János Hamletét is.

Ültünk és beszélgettünk az angol poézisról. Azokban az időkben, amikor Szentgotthárdhoz közelebb volt Szeged, mint Graz, amikor régmúlt idők poézisa nem érdekelt engem. Valami más után vágytam, de nem tudtam, mi után.

Egy délután három fiatal költőt mutatott **Eörsi István** be nekünk.

Kezdem azzal, akit először és utoljára láttam, irodalmi lexikonokban rá sehol sem lelek. Magas, cigányképű (vagy a földmunkától barnára égett arcú). Nem emlékszem, miről beszélt és miről szóltak a versei. Simon volt a vezetőkéneve. Ha még él, jelentkezzen nálam, hogy mi lett vele, és miért nem lett költő? Ha az lett, miért nem mutatta magát a lexikonokban?

Kalász Márton volt a másik. Az ő életét kissé követtem. Ha neve itt, Stockholmban felbukkant, jobban megnéztem, mert fiatalságomra emlékeztetett, ugyanis valami kimondhatatlanról is beszélt nekünk: svábságáról. Azok olyan idők voltak, amikor minden kimondhatatlan szó kinyilvánítása forradalmi volt. Abban az időben ugyanis még nehéz volt svábnak is lenni. Kimondott valami olyat, amit Gottlieb Miklós magáról nem mert. Persze, idősebb nálam, talán kevésbé gátlásos. De, mert szavait nem felejtettem el, sőt talán hálával is emlékezem rájuk, részt vett a nevelésben kicsit.

A harmadik költő Csoóri Sándor volt. **Eörsi** tanárunk barátja. Kis kötetét, *A felszállott a madár* címűt két példányban is megvettem, az egyiket apám adta nagynénémnek 1955. június ötödikén, a fent említett irodalmi verseny idején.

A plebejus és jakobinus fogalmazás, a falu, nem volt beszédtema Óbudán és még kevésbé a földműves rokonokkal már nem bíró Gottliebéknél. (A drága zsír és hogy volt-e éppen disznóhús a Közértben ábrázolta a Gottlieb családnak a magyar mezőgazdaság akkori helyzetét.) Csoóri nem angol irodalomról beszélt, hanem falujának parlagon hagyott földjeiről. Biztos jobban örültem a kimondott szavaknak, mint szomorított a paraszt nehéz sorsa. A zsellérek unokái se miattam emésztődtek. Csoóri Sándor népiessé tett engem, és a magam módján az is maradtam. Örültem minden egyes kimondott szabad szónak, mert akkor még csak a rabságot untam, de a szabadsággal nem tudtam volna mit kezdeni.

Mielőtt a dolgozat másolásába belevágnék, el kell mondanom, hogy sose hittem volna, hogy több mint egy félévszázad elteltével Óbudától messze-messze, az akkor még ismeretlen Marosvásárhelyen sokszorosítják az Árpád gimnázium III. osztályos tanulójának dolgozatát. Ha pedig dolgozatom minőségét a szerkesztő urak gyatrának találnák, mégis kérném, hogy publikálják ezt mint korkép, és adják kitüntetésként osztálytársamnak, Gulyás Miklósnak tizenöt éves együttműködésük és hetvenéves születésnapja tiszteletére. Honoráriumra se tartok igényt, és ő se tartson. Könyörgésem a *Látó* protekciójáért ártatlanítja a felelős urakat, mert kizárólag rajtam fog derülni az olvasó. Bevezetésképpen bocsánatot kérek, hogy a lukas cipőre építem az esszém, és nem az esszémre a kilyukadt cipőt.

Tavaly iskolánkat meglátogatta egy fiatal íróküldöttség. Az íróküldöttség egyik tagja volt, akinek verseskötetéről akarom leírni észrevételeimet, elmondani véleményemet. Az író Csoóri Sándor. A kötet címe: *Felröppen a madár*. Nem az a kötet volt, amelynek megjelenése visszhangot keltett, olyan kevés példány jelent meg, hogy szinte a könyvtárak, az íróhoz közelállók mind elkapkodták.

Mit érzett József Attila a Szépség koldusa. Mit érzett Ady a „Versek” kiadása után? Mit gondoltak a szegedi olvasók a Szépség koldusa, mit a debreceni olvasók a Versek után?

Biztosan csak annyit: szép, szép. De azt, hogy ebből az íróból Ady lesz, hogy ebből az íróból József Attila lesz, senkisé. Csoóri versein is, akinek a kezébe jut, csak az a véleménye: szép, szép. Mi lesz belőle az a jövő kérdése. Nem jósolok, hisz nem is tudok.

lehet, hogy holnap búcsut int már
lelkemnek dallam. téma rim.
(*Csepüljetek csak*)

Talán az ő sorsa is azoké, akiknek (kézzel beírva: nevét) nem jegyezte fel az irodalomtörténelem...